

Tegen het eind van de zeventiende eeuw begon het landsbestuur van Spanje - het ancien régime - zoals dat bestond vanaf de regeringsperiode van de katholieke vorsten Isabel I en Fernando II, in zijn voegen te kraken. Deze bestuursvorm, een absolute monarchie steunend op de drie peilers van kerk, leger en aristocratie, had Spanje zijn gouden eeuw bezorgd, maar ook opgezaaid met enorme schulden ten gevolge van de imperiale oorlogen en steeds verder verslechterende economische omstandigheden. Kritiek op deze falende vorm van bestuur kwam in de zeventiende eeuw van de kant van de *novatores*, voorlopers van de Verlichting in Spanje. De Verlichtingsfilosofie bereidde in Spanje niet alleen de weg naar een voorzichtige ontvlechting van kerk en staat, maar gaf ook een aanzet tot de ontwikkeling van het verlicht despotisme, een vorm van bestuur waarin de monarchen vertrouwen stelden in het gebruik van de rede en zich dienstbaar maakten aan hun onderdanen.

Fernando VI
1713-1759

Nadat Fernando VI, de opvolger van Felipe V, in 1748 het vredesverdrag van Aken had getekend, waarmee een einde kwam aan de Oostenrijkse Successieoorlog, werd een periode van vrede ingeluid die ruimte gaf aan het op orde brengen van de rijksschatkist en voor economisch herstel. Fernando VI was het vierde kind van Felipe V uit diens huwelijk met Maria Louise de Savoye. In 1729 trouwde hij met prinses Bárbara de Bragança, dochter van koning João V de Portugal. Fernando VI beschikte over bekwame ministers, waaronder de markies van Ensenada, die alle ruimte kregen om hun herstel- en neutraliteitspolitiek

gestalte te geven. Ensenada's poging om een vorm van vermogensbelasting te introduceren - de *Catastro* - kwam voorzichtig van de grond. Spectaculair waren echter de creatie van een staatsbank (de *Giro Real*) en de verbetering van de infrastructuur, waarvan het *Canal de Castilla* nog altijd getuigt. Het sluiten van een concordaat door Fernando VI met paus Benedictus XIV in 1753 betekende een mijlpaal in de verhouding van Spanje met het Vaticaan. Inzet van deze onderhandelingen waren het patronaatsrecht en de financiële verhouding tussen de Spaanse kroon en de kerk.

Bárbara de Bragança overleed in 1758. Haar dood bracht Fernando, die net als zijn vader veel hinder had van depressiviteit, in een staat van krankzinnigheid waar hij niet meer uitkwam. Fernando overleed het jaar daarna en werd opgevolgd door de koning van Napels, zijn halfbroer Carlos III, die een rijk erfde waarin een stevige basis was gelegd voor de tweede helft van de achttiende eeuw. De nieuwe koning van Spanje ontwikkelde zich tot het prototype van de verlichte despoot en is wel bezongen als de grote koning Carlos III. Wel veranderde er iets fundamenteels aan het despotisme gedurende de regeerperiode van Carlos III en werd het persoonlijke karakter ervan vervangen door een onpersoonlijke variant in de vorm van een krachtige bureaucratie: van absolute monarchie naar absolute staat, waarin de koning meer de continuïteit waarborgde dan dat hij daadwerkelijk het land bestuurde. De eerste periode van Carlos' bewind draagt de sporen van de hervormingsstrategie van de met Carlos III uit Italië meegekomen markies van Esquilache, die probeerde de door markies van Ensenada in de jaren vijftig ingezette belastinghervormingen nieuw leven in te blazen.

Antiprotectionistische maatregelen werden genomen in de agrarische sector met als hoogtepunt de afschaffing van de vaste graanprijzen die de bevolking vrijwaarde van al te grote fluctuaties van de kosten van het brood, levensbehoefte bij uitstek. De uitwerking van deze maatregel pakte desastreus uit voor de bevolking, want vanaf 1761 stegen de broodprijzen aanzienlijk, wat leidde tot hongersnoden. De onvrede groeide in heel Spanje en kwam tot ontlading met de opstand in het voorjaar van 1766. Carlos III ontsloeg Esquilache en benoemde de president van de Raad van Castilië, de graaf van Aranda in diens plaats die met harde hand orde op zaken stelde. Natuurlijk stelde de regering pogingen in het werk om te achterhalen wie verantwoordelijk gesteld konden worden voor de opstand. Dat mondde uit in de

Carlos III
1716-1788

uitwijzing van de jezuiten die als zondebok werden aangewezen. Het drama bereikte zijn hoogtepunt toen onder druk van de katholieke monarchieën in Rome de paus besloot de orde op te heffen.

Na de opstand van 1766 begon Aranda aan een nieuwe reeks hervormingen, zij het minder overijld dan zijn voorgangers. Naast zorg voor de opbouw van het militaire apparaat richtte de aandacht zich op de vernieuwing van het universitaire onderwijs. Nog altijd werden de universiteiten gedomineerd door docenten uit de geprivilegieerde bovenlaag van de samenleving die ouderwets onderwijs gaven, niet gebaseerd op moderne wetenschappelijke inzichten. Een nieuw middel om de economie te hervormen was de instelling van de *Reales Sociedades Económicas de Amigos del País* (Koninklijke

Economische Genootschappen van Vrienden van Spanje), die in 1765 ontstonden. Het waren geen staatsgenootschappen, maar ze werden wel door de monarchie gestimuleerd en richtten zich op de ontwikkeling van de regionale economie. Een van de meest markante projecten van de Spaanse Verlichting is die van de *Nuevas Poblaciones de Andalucía*. Het was een utopisch getint project dat ten doel had om een aantal nieuwe dorpen in Andalusië te stichten waarvan de inwoners een gelukkig bestaan zouden kunnen leiden, niet gehinderd door de problemen waaronder de traditionele samenlevingen op het platteland gebukt gingen.

In voorgaande decennia had Spanje al twee keer een verbond gesloten met Frankrijk, de zogeheten *Pactos de Familia*, allianties tussen de Bourbonse koningshuizen van beide landen en in 1761 gebeurde dat weer toen Carlos III zich mengde in de Zevenjarige Oorlog. In deze oorlog draaide het onder meer om de overzeese territoria in Amerika en Azië en waren het de Britten die de Spaanse bezittingen bedreigden. In deze oorlog verloor Frankrijk zijn status als koloniale grootmacht door het verlies van Canada en gaf het een enorm gebied, de Louisianabekken in Noord-Amerika cadeau aan Spanje. Een gifpil, zo bleek. Incorporatie van Louisiana in het Spaanse imperium betekende weliswaar dat het daarmee een nog nooit eerder vertoonde omvang bereikte, maar tevens dat Spanje als enige de opkomst van de Engelstalige kolonisten moest zien te stuiten, een gevecht dat de Spanjaarden verloren. Carlos III was gehuwd met Maria Amalia von Saxe. Hun oudste zoon, Felipe, was debiel zodat de tweede zoon Carlos benoemd werd als troonopvolger. Carlos III overleed op 14 december 1788 en zijn erfopvolger werd koning van Spanje als Carlos IV.